

Особливості правового регулювання окремих договірних конструкцій

Гудима-Підвербецька Марія Мирославівна

кандидат юридичний наук, доцент,

докторант кафедри цивільного права

навчально-наукового юридичного інституту

ДВНЗ «Прикарпатський національний університет

імені Василя Стефаника»

Щодо прояву диспозитивності в договірних субсидіарних зобов'язаннях

Диспозитивність як перманентна властивість цивільного права, знаходить своє вираження в нормах чинного цивільного законодавства і в межах інституту договірних субсидіарних зобов'язань, що характеризуються широкими межами розсуду учасників цивільних правовідносин. Така ситуація явно є вагомим аргументом для потенційних сторін договірного субсидіарного зобов'язання, володіючи широкими можливостями якнайповнішого забезпечення інтересів їх учасників. Попри це правозастосовча практика свідчить, що зацікавленість в застосуванні даного інституту невинновато низька, в тому числі й через недооцінювання гнучкості даного правового засобу, що дає можливість пристосувати вказані відносини до конкретних життєвих обставин. При цьому актуальним залишається запитання щодо обсягу такого розсуду учасників договірного субсидіарного зобов'язання. Тому вважаємо метою даної публікації дослідження обсягу прояву диспозитивності в договірних субсидіарних зобов'язаннях, зокрема в аспектах зміни суб'єктами цивільних правовідносин розміру субсидіарного обов'язку, умов його виникнення та вирішенні питання про можливість його виключення.

Не вдаючись в глибоку наукову полеміку з приводу розуміння категорії диспозитивності в цивільному праві, яка виходить за межі нашого дослідження,

вважаємо, що диспозитивність в цивільному праві потребує широкого тлумачення не тільки як допустимість регулювання відносин за згодою сторін, встановленням правила лише на випадок відсутності такої згоди [1, с. 47], а як свободу суб'єктів цивільного права у виборі варіантів поведінки, що описується науковцями через категорію «правової свободи», тобто можливість учиняти дії, що породжують певні юридичні наслідки [2, с. 70], зокрема правомірно, у встановлених межах, набувати суб'єктивних цивільних прав і юридичних обов'язків, визначати (формулювати) структуру суб'єктивних цивільних прав, здійснювати суб'єктивні цивільні права, використовувати порядок і способи захисту порушених прав, а також вибирати розмір та форми цивільно-правової відповідальності [3, с. 139–140]. Диспозитивність цивільно-правових норм надає можливість учасникам цивільних правовідносин використовувати як джерело правового регулювання запропоновану в законодавстві норму в тому вигляді, в якому вона закріплена законодавцем чи конкретизувати наявне правило або ухилитися від застосування норми права, що немає імперативного характеру і, відповідно, самоврегулювати власні відносини шляхом формулювання альтернативної моделі правового регулювання на власний розсуд у межах, встановлених законом.

Аналіз норм цивільного законодавства присвячених регулюванню субсидіарних зобов'язань дає можливість нам зробити висновок, що насамперед прояв диспозитивності в даних відносинах, полягає в тому, що учасники цивільних правовідносин мають можливість передбачити виконання майнового обов'язку в субсидіарному порядку іншим боржником перед кредитором і там, де за загальним правилом передбачений інший (не субсидіарний) порядок виконання такого обов'язку. Модельним випадком може слугувати положення ч. 1 ст. 554 Цивільного кодексу (далі – ЦК) України.

Специфіка договірних субсидіарних зобов'язань полягає в тому, що додатковий боржник добровільно покладає на себе виконання майнового обов'язку в субсидіарному порядку в разі порушення зобов'язання основним боржником на певних, заздалегідь обумовлених з основним боржником умовах.

З аналізу загальної норми, присвяченої регулюванню субсидіарних зобов'язань (ст. 619 ЦК України) приходимо до висновку, що кредитор може пред'явити вимогу до субсидіарного боржника щодо виконання порушеного зобов'язання основним боржником в повному обсязі. Однак, майновий обов'язок субсидіарного боржника може за наявності домовленості сторін виражатися не лише у виконанні невиконаного чи неналежно виконаного обов'язку основного боржника, але і у відшкодуванні збитків, сплаті неустойки, які основний боржник повинен надати в результаті порушення зобов'язання та інших встановлених домовленістю учасників зобов'язання санкцій. Додамо, що обсяг майнового обов'язку, що покладається на субсидіарного боржника в договірному зобов'язанні не завжди збігається з обсягом боргу за основним зобов'язання. Можливість часткового забезпечення виконання зобов'язання передбачена законодавством для договору поруки (ч. 2 ст. 553 ЦК України). Тому обов'язковою вказівкою в договорі поруки має стати зазначення конкретного зобов'язання за порушення якого буде покладено майновий обов'язок на субсидіарного боржника та суми, в межах якої такий боржник нестиме майновий обов'язок, і як наслідок, боржник повинен прийняти на себе майновий обов'язок в субсидіарному порядку лиш в частині зобов'язання, визначеного в договорі.

Отож, у випадку виникнення субсидіарного зобов'язання на підставі договору повноваження учасників субсидіарних відносин достатні, щоб визначити необхідний обсяг обов'язку субсидіарного боржника на випадок невиконання чи неналежного виконання боржником зобов'язань перед кредитором, а в окремих випадках учасники вправі навіть обмежити майновий обов'язок субсидіарного боржника певною частиною боргу основного.

Здебільшого при договірних субсидіарних зобов'язаннях у додаткового боржника, що належно виконав зобов'язання виникає право зворотної вимоги (регресу) до основного боржника з вимогою відшкодування понесених у зв'язку з цим витрат в повному розмірі. Саме тому додатковий боржник, усвідомлюючи, що в разі настання подій, обумовлених в договорі, на нього

буде покладений обов'язок заповнити нездійсненності основного боржника, приймає його добровільно, маючи впевненість, що всі додаткові обтяження, які він понесе у зв'язку з виконанням таких майнових обов'язків, будуть в регресному порядку повністю компенсовані основним боржником. В цьому аспекті, з огляду на диспозитивність цивільного законодавства, припускаємо, що боржники вправі узгодити настання таких умов, при яких основний боржник не просто компенсує субсидіарному боржнику всі витрати, пов'язані з виконанням його невиконаного чи неналежно виконаного зобов'язання, але й додатково виплатить певну винагороду за належне виконання такого майнового обов'язку субсидіарним боржником.

Виявом диспозитивності може стати також зміна порядку і умов виникнення обов'язку субсидіарного боржника. Так, якщо враховувати, що за загальним правилом передбачається виникнення майнового обов'язку в субсидіарного боржника у випадках, якщо основний боржник відмовився задовольнити вимогу кредитора або кредитор не одержав від нього в розумний строк відповіді на пред'явлену вимогу, то в цьому випадку вважаємо цілком можливим узгодження учасниками субсидіарних відносин виникнення права кредитора ініціювати залучення субсидіарного боржника до виконання невиконаного майнового обов'язку основного боржника лише після настання додаткових умов, наприклад, лише після вжиття конкретно визначених домовленістю учасників зобов'язання заходів, які підтверджують неможливість основного боржника виконати прийняті на себе зобов'язання.

Відзначимо, що в договірних субсидіарних зобов'язаннях, добровільно поклавши на себе обов'язок в додатковому порядку виконати майновий обов'язок в частині невиконаного обов'язку основного боржника перед кредитором, з аналізу ст. 619 ЦК України робимо висновок, що субсидіарний боржник не буде нести перед кредитором відповідальності за невиконання або неналежне виконання цього обов'язку. Однак проявом диспозитивної сутності договірних субсидіарних зобов'язань може стати узгоджена з кредитором самотійна відповідальність субсидіарного боржника за невиконання або

неналежне виконання прийнятого перед кредитором зобов'язання, зокрема, шляхом встановлення неустойки на випадок несвоєчасного задоволення вимоги кредитора.

Все ж диспозитивність немає абсолютного характеру. Насамперед відмітимо, що в усіх без виключення випадках договірному формування умов субсидіарного зобов'язання, хоча рішення субсидіарних боржників ініціювати своє залучення до виконання субсидіарних зобов'язань, специфіка його виконання, обсяг та інші умови в значній мірі зумовлюються їх власною волею, однак всі вони формуються крізь призму гарантування інтересів кредитора в належному виконанні зобов'язання, а тому, повністю звільнити своїм рішенням себе від такого субсидіарного зобов'язання учасники мають право лише у випадках, якщо субсидіарна відповідальність в законодавстві не буде передбачена в імперативному порядку. Так само, змінювати конструкцію субсидіарного зобов'язання домовленістю сторін видається недопустимим.

Підсумовуючи вищевикладене, необхідно зазначити, що нам вбачається, що саме диспозитивний характер застосування та досить широкі можливості «власного розсуду» суб'єктів цивільних правовідносин при визначенні змісту договірних субсидіарних зобов'язань повинні сприяти посиленню їх ролі в правозастосовчій практиці.

Список використаних джерел

1. Погрібний С. О. Імперативні та диспозитивні норми та їх роль в регулюванні цивільних відносин / С. О. Погрібний // Університетські наукові записки. – 2010. – № 2. – С. 46–54.

2. Кухарев О. Є. Диспозитивність як базова категорія приватного права / О. Є. Кухарев // Право і суспільство. – 2017. – № 6-1. – С. 67–73.

3. Романюк Я. М. Правова природа диспозитивних норм цивільного права України / Я. М. Романюк // Вісник Національної академії правових наук України. – Харків : Право, 2016. – 2016. – №4 (87). – С. 138–151.